

Biblioteksafgift -historisk og og stadig nutid

af Per-Olof Johansson

Vi har taget striden om bibliotekspenge til forfatterne med os ind i det nye årtusinde. Denne kronik stod at læse i Frederiksborg Amts Avis den 18. november 1975 under titlen: **En bog og dens skæbne**.

*

Da Peter Freuchen døde i 1957 var han lands- og verdenskendt. Som opdagelsesrejsende, romanforfatter, populær-videnskabelig forfatter og quiz-vinder var han en offentlig person, hvis venligt smilende skægansigt var et symbol. Og det i en grad, så hans eget værk kom til at stå i skygge af hans personlige fremtræden.

I et enkelt tilfælde gik han så kraftigt i brechen for en af sine bøger, at man kan få fornemmelsen af, at han slog den totalt ihjel. Men bogens fantastisk balancegang mellem voldsomme effekter og nuancerede personskildringer gør den til et kunstværk, umulig at ryste af sig. I vor tid, hvor sammenstødet mellem den industrialiserede del af verden og den udbyttede del nærmer sig et katastrofepunkt, er den også et politisk skrift. Bogen hedder "Nordkaper" og kom i 1929. Den handler om hvalfangerkaptajnen Danco Kellar og foregår i slutningen af forrige århundrede. Den så mærkelig ud, da den kom. Et omslag skilte med "forbud" på en af de første sider står forbudet i en sort ramme: "Nærværende bog må ikke udlånes eller udlejes af biblioteker, læseselskaber, foreninger eller lignende uden samtykke af forfatteren." Forbudet startede en fejde om bibliotekspenge, som varede til ind i 1932. Bogen anmeldtes i POLITIKEN positivt og uden forbehold: "Handlingen er af en voldsom fortættet kraft". (Samme anmelder kaldte året efter Tom Kristensen "Hærværk" for "en skuffelse".) I samtiden begrænsede forbudet ikke bogens salg, men det er nok ikke uden skyld i, at den nu er glemt. Gode anmeldelser af endog gode bøger er ikke altid nok til at holde dem fast i vor underlige "offentlighendes bevidsthed".

*

Otto Gelsted var en af Peter Freuchens gode venner, og der er vist ingen tvivl om, at dette venskab også bundede i en fælles social samvittighed.

Men Peter Freuchen var langt fra at være en teoretiker, endsige tilhænger af en teori. Han kunne derfor næppe tænkes at ville have accepteret det følgende Marx-citat som motto for sin bog: "Akkumulationen af rigdom på den ene pol er samtidig akkumulation af elendighed, arbejdskval, uvidenhed, bestialisering og moralsk nedværdigelse på den modsatte pol".

Ikke desto mindre beskriver dette citat glasklart intrigen i "Nordkaper". Både kaptajnen Kellar og skibets mandskab er på hvalfangerfærd af tvang, og de ved, at af den fangst de gør, får de kun selv en minimal del. Her hører fælleskab mellem kaptajn og mandskab op.

Når skibet er i søen, er kaptajnen garanten for, at al saft og kraft bliver sat ind på at gøre fangst. Og han lever op til det, med det kræver menneskeliv. De som profiterer af denne kraftanstrengelse tager deres gevinst hjem til det sidste, hvorefter de vil føre Danco Kellar hjem for en domstol, få ham dømt og selv vaske deres hænder, tage en tur til Europa eller spadsere en tur med familien i Franklin Park, Boston "the Puritan City, at once handy, trusty, compact, practical and picturesque."

Men Kellar gør ene mand oprør, ikke som en helt men som en desperado. Vidnerne er dén store natur, vi idag kun tilsyneladende har underlagt os, og eskimoer som ventede de hvide med glæde:

"Menneskene blev hele sommeren derude på Nottingham Island, men intet spor af hvide mænd kom til deres ø."

Peter Freuchen teoretiserer ej heller over "skæbnen". Men han er vældigt grebet af selve den enkelte menneskelige skæbne. Hans skildring af eskimoisk kultur er derfor så enestående. Vi ser den ikke udefra, abstrakt, men vi ser den med egne øjne.

Når "Nordkaper" i bogens begyndelse når frem til en boplads, sker der et kultursammenstød af sådanne dimensioner, at det næsten gør ondt i hovedet på en. Eskimoerne tager det som en dejlig afveksling at hjælpe de hvide med at stille deres fangstbegær, selv om det også for dem er lige hårdt nok. De er i forvejen vant til hårde livsvilkår, ved naturens grænse, men netop derfor ikke i samværet mellem mennesker.

Peter Freuchen glemmer ikke selv i de mest sindsoprivende scener en eneste af alle disse kulturtråde, som løber sammen i hans hånd. Vi bevidner ikke kun een kulturs undergang. Vi kan ikke pludselig vende om og leve i de kulturer, vi lægger øde. Sådan læser jeg den bog. Vi har revet kulturkredse op og sejler selv en desperat kurs.

*

Men hvad er bøger værd? Ja nu er vi tilbage i København igen, i 1929. Efter at have skrevet tre bøger, følte Peter Freuchen sig som forfatter og meldte sig ind i forfatterforeningen. Det var midt under den økonomiske krise. Som gruppe betragtet havde forfatterne ringe kår. Allerede da den første bibliotekslov var kommet i 1920, havde man været inde på, at forfatterne burde have vederlag for udlån. Thit Jensen havde ført an dengang, men man kom ikke igennem med kravet. At bibliotekerne blev brugt, var der ingen tvivl om. For den dårligt betalte forfatter virkede det

urimeligt, at han måtte nøjes med good-will.

En boghandler med et læseselskab nægtede at godtage forbudet mod udlån af "Nordkaper". På foranledning af forlaget og Peter Freuchen mødte imidlertid fogden op og nedlagde forbud mod udlånet. Sagen gik derefter rettens vej, og Peter Freuchen endte med at få medhold ved Højesteret. Når bogen var belagt med udlånsforbud, måtte den ikke låne ud. Blandt bibliotekarer vakte Freuchens forbud vild forargelse. Bedre blev det så ikke, da forlaget i 1930 meddelte, at alle dets nye udgivelser ville blive belagt med udlånsforbud indtil 1.4.1932. Udlån kunne kun ske mod ekstra betaling til forfatteren.

Andersen-Nexø skrev: "Socialismen (fælleseje) er på dette område ved at afløse privatkapitalismen. Det er ørkesløst at ville prøve at skrue udviklingen baglæns ved påstande som at bibliotekernes udlån er opdragelse til bogkøb." Sådanne påstande fremsattes nemlig som begrundelse for, at forfatterne ikke skulle have vederlag for udlån. På et møde i Forfatterforeningen den 24. november 1930 sagde Peter Freuchen: "Bibliotekarerne er ikke vore venner. Jeg har sikkerhed for, at antikvarboghandlere har kontrakt med biblioteker om salg af anmeldereksemplarer." Bibliotekernes blad "Bogens Verden" nægtede simpelthen at referere, hvad Thit Jensen og Peter Freuchen havde sagt: "Vi finder ikke anledning til at forevige disse to impulsive skribenters uovervejede indfald og ubeføjede påstande." Denne holdning holdt sig. I "De danske Folkebibliotekers Historie" fra 1962 refereres kun modstandere af forbudet loyalt.

Den nye bibliotekslov af 1931 omfattede ikke en forfatterafgift. På baggrund af Freuchen-dommen gik debatten inden for Forfatterforeningen mere og mere i retning af, at man skulle forsøge at iværksætte et kollektivt forbud mod udlån. Mange forfattere gik imod, således Johannes V. Jensen.

Peter Freuchen har et rygte som værende lidt vel fantasifuld i sin offentlige fremtræden. Jeg kan ikke se andet, end at hans synspunkt i denne sag var ganske sobert og nøgternt. Når nu andre har påtaget sig at referere hans modstandere, skal jeg tillade mig at referere ham selv. I Politiken den 9. december 1931 svarede han Johannes V. Jensen: "Når en fremragende tænker og en stor forfatter som Johannes V. Jensen siger noget, er det i reglen tale, man hører med interesse. Dog har vor store skribent i går her i Politiken udtalt en opfattelse og en mangel på kollegial forståelse, som man undres over. ... Det drejer sig om en aktion, man har gjort mange forgæves forsøg på at undgå ved forhandlinger med kommuner, stat, biblioteker, forlæggere. Men alle havde kun en skarp afvisning til os. En dom ved Højesteret har udtalt, at udlånsretten er forfatterens, vi har hidtil givet den gratis, nu kan vi ikke dette mere. Forfatterens kår er ringe, meget ringe, og dem vil vi hjælpe. Dertil behøves organisation..... Det er slet ikke kamp mod læselysten det er ikke lånerne vi vil til livs ... Det der gøres, er ikke dikteret af ønske om

at skade nogen, og det vil vor kamp heller ikke. Vi vil, hvis den bliver heldigt gennemført gavne alle danske kolleger, ikke alene dem, der udlånes meget. De får selvfølgelig mest, men også de unge, fremadstræbende, de ældre hvilende, alle vil tjene derved.”

Imidlertid afblæste forlaget Hasselbalch forbudet for sit vedkommende, og trods flertal for forbud i Forfatterforeningen, formåede man ikke at realisere aktionen. Kun “Nordkaper” beholdt sit forbud. Freuchen forklarede, at Hasselbachs interesse var kølnet, da det viste sig, at forlæggerne ikke skulle have deres store del af stegen. og intet skete.

*

Debatten havde imidlertid givet stof til eftertanke, bl.a. beskæftigede forskellige jurister sig med problemet. Men først i 1943 var man klar til at vedtage et forslag om forfatterafgift på bogudlån på Rigsdagen. Krisen i august 43 kom i vejen. Forslaget blev genfremsat i 1946, nu af undervisningsminister M. Hartling, som bl.a. udtalte: “..og det står for mig således, at forfatternes ønske herom ikke blot er gammelt, men også rimeligt og retfærdigt. Et lille lands forfattere er på forhånd handicappet, idet det bogkøbende publikum ikke er så stort, at der kan ydes dem et ønskeligt og rimeligt vederlag for deres arbejde.”

I 1947 udbetaltes da for første gang forfatterafgiften til 435 danske forfattere.

Freuchen-dommens betydning for dette resultat kan næppe gøres op. Men i hvert fald tog Peter Freuchen risikoen med “Nordkaper” på manges vegne, og det fortjener den også at huskes for.

*

Da jeg første gang satte denne kronik på nettet, daterede jeg ikke den medfølgende kommentar, som tog udgangspunkt i, at Ib Michael på det tidspunkt forbød bibliotekerne at udlåne hans bøger. Hvad det kom ud af den historie ved jeg ikke. Og uden dato lader jeg den kommentar blive hjemme! Men dette 'genoptryk' som pdf.fil sker altså 28. februar 2008.

Som kilder til artiklen i Frederiksborg Amts Avis har jeg angivet:

Peter Freuchen:Erindringer. Gyldeldals Tranebøger 1963.

Politiken 1929, 1930, 1931, 1932.

Bogens Verden 1930, 1946, 1947.

En scrap-bog 1920-70. Udgivet af Biblioteks Centralen 1970.

H. Hvenegaard-Lassen: De danske Folkebibliotekers historie 1876-1940. (1962)

En svensk udgave af “Nordkaper” udkom 1950 i Bonniers Folkbibliotek.
